

ORSÓS JULIANNA

Damnum regni?

– Újabb szempontok és források a Fugger család és a Magyar Királyság viszonyrendszerének elemzéséhez

Damnum regni? – Newer aspects and sources on the analysis of the relations between the Fugger family and the Hungarian Kingdom

The study represents the change of the Fugger family's activities, offering new aspects and sources on the inspection of the measure of their embeddedness within the Hungarian Kingdom. The adjudication of the Fugger-Thurzó company became very poor after the money reform in 1521–1522, and at the end of the 1540s, they have quitted their mining work on the Hungarian territory. After this, the sources mention them as castle proprietaries, creditors and cattle-dealers, whilst this is the point when the Augsburg family became successful abroad. The article discusses their business policy, the position of their employees and their relations to the Hungarian King.

Kutatástörténeti reflexiók, célok

A Fuggerekről írni nem könnyű feladat. Kevés ilyen mértékben prekonceptióktól terhelt szereplője van a késő középkori és kora újkori magyar történelemnek – jobban mondva e korszakok historiográfiájának – mint ez a család. Ezért is el kell fogadnunk – ahogy a közelmúltban megjelent, Jagellókkal kapcsolatos kutatástörténeti sztereotípiákat összefoglaló elemzés¹ is hangsúlyozza – a szisztematikus forrásfeltárás szükségességét és fontosságát. Jelen tanulmány célja, hogy a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában zajló, Mohács utáni oklevelek feltárását célzó projekt során eddig feldolgozott iratok bemutatásával elősegítse a Fugger család magyarországi beágyazottságának további vizsgálatát, ezzel pedig, ha közvetve is, hozzájáruljon a Jagelló-kor és a Mohács utáni évtizedek jobb megismeréséhez. A források ugyanis a Fuggerek esetében azt mutatják, hogy az indigenátus megszerzésével,² valamint a besztercebányai bányaművek

királyi biztosoknak történt második, végleges átadásával fordulat következett be a Fuggerek Magyar Királyság területén betöltött szerepét illetően. Ekkortól családi érdekeiket szem előtt tartó, ritkán itt tartózkodó várurakról, birtokosokról, illetve eseti kölcsönöket biztosító magánemberekről beszélhetünk.

A Fuggerekről és hazai politikában, gazdaságban betöltött szerepükről 1882 óta nem született átfogó elemzés,⁴ egy-egy szereplőt⁵ és részkérdést⁶ érintett csupán a kutatás, nem ritkán elfogultan.⁷ A hiányt ez a tanulmány sem fogja pótolni, de ha képes lesz a késő középkor és a kora újkor kutatást újabb elgondolások kimunkálására és további forrásfeltárára ösztönözni, akkor már volt értelme megírni.

¹ A tanulmány az „MNL OL 1526–1570 közötti iratainak feldolgozása és online publikálása” című, K 128695 azonosító számú NKFIH pályázat keretében készült. A projekt eredményei jelenleg az alábbi linken érhetők el: <http://adatbazisokonline.hu/en/adatbazis/reformacio-kor-mnl-ol-1526-1570> (hozzáférés: 2019. aug. 5.)

² Neumann Tibor–C. Tóth Norbert–Pálosfalvi Tamás: Két évszázad a sztereotípiák fogságában. Helyzetkép a Jagelló-kor kutatásáról. In: Több mint egy csata: Mohács. Az 1526. évi ütközet a magyar kulturális és tudományos emlékezetben. (Szerk. Fodor Pál–Varga Szabolcs.) Bp., 2019. 11–75. 12. ill. 21.

³ 1535. augusztus 29. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL), (A 57 Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii, Királyi Könyvek) - 3. kötet - 983. old. No. 1321.

³ Wenzel Gusztáv: A Fuggerek jelentősége Magyarország történetében. Bp., 1882. 59. sz. E munka okmánytárának számozását alkalmazom abban az esetben, ha az általa közölt irat ma használatos levéltári jelzetét nem sikerült beazonosítanom. Amennyiben sikerrel jártam, Wenzel Gusztáv oklevél-számozását csupán zárójelben tüntettem fel.

⁴ Uo.

⁵ Hermann Zsuzsanna: Jakob Fugger. Bp., 1976. (Életek és korok.)

⁶ Spekner Enikő: A budai Fugger-faktorátus. In: Vándorutak – múzeumi örökség: tanulmányok Bodó Sándor tiszteletére, 60. születésnapja alkalmából. (Szerk. Viga Gyula et al.) Bp., 2003. 429–434.

⁷ Erre kiváló példaként szolgál Heckenast Gusztáv műve, amely az 1525–1526. évi besztercebányai zavargásokat a reálbérért harcoló, fiatal munkások sztrájkjából kinőtt forradalmi mozgalomként, a Fuggereket pedig őket kizsákmányoló nagytőkésékként festi le. Heckenast Gusztáv: A besztercebányai bányászfelkelés (1525–1526). *Századok*, 86 (1952) 2. sz. 364–396.

A beágyazottságról

A tanulmány címében szereplő, Fuggerekre használt, nem épp hízelgő megnevezés, miszerint ők volnának az ország károkozói, Antonio Giovanni da Burgio nuncius feljegyzéseiből származik. Vonatkozó bejegyzése⁸ szerint Szerencsés Imre alkincstartó a magyar arisztokrácia krémjét olyan szereplőkként említette, mint akik a Fuggerekkel adták össze (conjunxerunt) magukat. A Fuggerek által megvesztegetett főúri elit toposza, az elképzelés, hogy mindenki a markukban volt, elég makacsul tartotta magát a hazai kutatásban is, egészen a legutóbbi időkig, jóllehet minderre Szerencsés Imre alkincstartó vádjain kívül meggyőző bizonyíték nem igazán található.⁹ Szerencsésnek volt motivációja, hogy a Fuggereket ilyen színben tüntesse fel, hiszen üzlettársainak, a Hallereknek érdekében állt, hogy az augsburgi vállalatot kiszorítsa.¹⁰ Az 1521–22 évi pénzreform kulcsfontosságú lett a Fuggerek elleni érvelésben. Hermann Zsuzsanna szerint ugyan az országgyűlésen megjelentek nem kötötték Szerencsés nevéhez az 1521–1522-es pénzreformot, a *nova moneta* bevezetését, vagyis a pénzrontást, de szerinte később a kutatás első sorban Kovachich Márton György kompilatív, Burgio nuncius leveleit kivonatolva közlő elbeszélése miatt mégis így értelmezte.¹¹ A tanácskozási résztvevőinek lehangsúlyosabb érve – legalábbis Burgio szerint – az volt, hogy Szerencsés Szalkai László esztergomi érsek embereként felelősnek tartották¹² a kincstartóként, majd kancellárként kötött szerződéséért.¹³ Mivel a kutatás nagyon sokáig gyakorlatilag csupán Burgio naplójára épített, véleményem szerint nyugodt szívvel kijelenthetjük, hogy nem tudjuk, hogy az országgyűlésen a Fuggerekről egészen pontosan mi hangzott el. Még akkor is ezt állítom, ha Burgio feljegyzései, az országgyűlési napló¹⁴ és Bácsi Ferenc jelenlévőkhöz írt szövege fennmaradt.¹⁵ Úgy vélem, hogy

Szerencsés szerepének megítélésében az is szerepet játszott, hogy keresztény hitre tért zsidó volt, nem mellesleg kortársai sem tüntették fel jó színben.¹⁶ A *nova moneta* bevezetésével kapcsolatos tudásunk az utóbbi időben jelentősen gyarapodott. C. Tóth Norbert vizsgálataiból többek között kiderült, hogy az 1522. évi rekonstruált költségvetésben a körmöci kamara a második legnagyobb bevételi forrást jelentette a budai mögött.¹⁷ Tanulmányában – véleményem szerint helyesen – nem latolgatja hosszan, kinek az ötlete volt a pénzreform, megelégszik azzal, hogy vázolja: „az új pénzügypolitika (pénzrontás) elsődleges célja éppen az volt, hogy a várt nagyarányú török támadást a kincstár feltöltése révén felfogadható (zsoldos)katonákkal elhárítsa.”¹⁸ Ezzel szemben Hermann Zsuzsanna egyértelműen a Thurzó–Fugger vállalatot nevezte meg ötletgazdaként, miközben Szerencsés Imre alkincstartó szerepét nem tartotta jelentősnek.¹⁹ Legutóbb C. Tóth Norbert megfigyeléseire kapcsolódóan Gyöngyössi Márton hívta fel a figyelmet, a pénzügyi reform értékelése elé gördülő számos akadályra.²⁰ A kutatási eredményeket látva leszögezhető, hogy egy ilyen léptékű pénzügyi rendelkezés végrehajtását széleskörű együttműködés kellett, hogy kísérje. Így adott el például a Fugger–Thurzó vállalat a körmöci kamarának nem csak helyben kitermelt, hanem Tirolból beszállított ezüstöt is a pénzveréshez, Szerencsés Imre alkincstartónak pedig hivatalból tudnia kellett a reformról, csakúgy, mint Várday Pál, majd 1522-től Thurzó Elek kincstartóknak. Meglátásom szerint tehát tévút felelősöket keresni az intézkedés kidolgozó helyett, csakúgy, mint ebből a reformból levezetni az ország hanyatlását, majd a mohácsi katasztrófát erőteljesen képviselve a gondolatmenetben a „Fugger-vonalat”.²¹ Maga Jakob Fugger két, Brandenburgi György szász herceghez szóló levélben tételesen visszautasította Szerencsés Imre vádjait, miszerint sokkal több ezüstöt vittek volna ki az országból a megengedettnél, valamint értetlenségét fejezte ki az újonnan vert pénz eltűnésével kapcsolatban. Írásai végén előre vetítette a magyarországi üzlet felszámolását nem utolsósorban és mellékesen pedig segítséget kért a hercegtől.²²

A Fugger–Thurzó vállalat hatalmas vagyona és befolyása mindenképpen sokakat zavarhatott, és a magyar főúri körök²³ egy része a vállalat harminc éve megkezdett magyarországi működése óta zajló elképesztő fejlődésüket és gyarapodásukat látva mindent megtett, hogy befolyásukat csökkentse, kiszorítsa őket.²⁴

⁸ *Diarium Actorum in comitiis Pestanis 1525. Ex MSS. Bibliothecae Vaticanae*, Tom. 55. pag. 65. et cet. inter epistolas Baronis de Burgio id temporis Nuncii Apostolici in Hungaria. In: *Pray György: Epistolae procerum regni Hungariae*. Pozsony, 1806. I. köt. 419.

⁹ Várday Pál esztergomi érsek Fuggerek általi lehetséges megvesztegetéséről ld. *Laczlavik György: Várday Pál esztergomi érsek, királyi helytartó pályafutásának kezdete. Levéltári Közlemények*, 75 (2004) 2. sz. 3–43. 42.

¹⁰ *Kubinyi András: Budai és pesti polgárok összeköttetései a Jagelló-korban. Levéltári közlemények*, 37 (1966) 2. sz. 227–291. 243.

¹¹ *Hermann Zsuzsanna: Államháztartás és a pénz értéke a Mohács előtti Magyarországon. Megjegyzések Thurzó Elek költségvetési előirányzatához. Századok*, 109 (1975) 301–336. 310–312.

¹² Szalkai „imázsának” nem csupán Burgio nuncius rendkívül szubjektív feljegyzései tettek rosszat, hanem Alvise Bon velencei követ és Francesco Massaro velencei követéségi titkár beszámolója sem. Erről és Szalkai (gazdaság)politikai tevékenységéről ld. *Kubinyi András: Szalkai László esztergomi érsek politikai szereplése. In: Új: Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon*. Bp., 1999. 147–161. különösen. 147–148. ill. 154–159.

¹³ *Gyöngyössi M.: II. Lajos i. m. 608–609.*

¹⁴ MNL OL Diplomatai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban: DF) 283472. Ebben egyszer említik a Fuggereket, meg nem nevezett bárókkal együtt, a rézkivitel szükséges korlátozása kapcsán.

¹⁵ *Kubinyi András: Politikai vitakultúra a Mohács előtti Magyarországon. Bácsi Ferenc szövege a hatvani országgyűléshez (1525), valamint egy latin verse. In: Studia professoris-professor studiorum. Tanulmányok Érszegi Géza hatvanadik születésnapjára. (Szerk.: Almási Tibor et al.) Bp. 2005. 171–195. 191–195.*

¹⁶ Gyöngyössi Márton: 610–609. ill. 9. és 10. l.j.-ek.

¹⁷ *C. Tóth Norbert: A Magyar Királyság 1522. évi költségvetése. In: Pénz, posztó, piac. (Szerk. Weisz Boglárka.) Bp., 2016. 83–148. 124.*

¹⁸ Uo. 87.

¹⁹ *Hermann Zsuzsanna: Államháztartás i. m. 312–314.*

²⁰ *Gyöngyössi M.: II. Lajos i. m. 628.*

²¹ *Neumann T.–C. Tóth N.–Pálosfalvi T.: Két évszázad. i. m. 38.*

²² *Marczali Henrik: Regesták a külföldi levéltárakból. Első közlemény. Magyar Történelmi Tár, 3. sorozat. 1. kötet (1878) 417–498. 455–457.*

²³ Az ország különböző, Fuggerektől függetlenül is meglévő érdekszövetségei rendkívül jól megragadhatók az 1525-ben létrejött Kalandos Szövetség vizsgálatával. *Kubinyi András: Az 1525. évi „Kalandos szövetség”. In: Ünnepi tanulmányok Sinkovics István 70. születésnapjára. (Szerk. Bertényi Iván.) Bp. 1980. 141–153. A hadat ajánló listáját ld. MNL OL, Diplomatai Levéltár (a továbbiakban: DL) 82712.*

²⁴ Ismerjük például Verbóci István 1514-re keltezett, saját kezűleg írt, a beszercebányai rézüzet kormányzati átvételét célzó, remélt bevételeket

Éppen ezért tévedés volna azt gondolni, hogy Besztercebánya és Körmöcbánya megszerzése és megtartása könnyen ment a Fugger–Thurzó vállalatnak. Nem volt elég hozzá kizárólag a pénz.

1493-ban, amikor Ernuszt János, pécsi püspök Bátor István országbíró előtt tett panaszának helyt adtak, és az apjától Ernuszt Jánostól jogtalanul²⁵ elvett, majd Corvin Jánosra szállt besztercebányai városi és bányabirtokait visszakapta, azokat 22 évre bérbe adta Thurzó Jánosnak. A szerződést 1515-ben újabb öt évre,²⁶ majd 1522-ben további 18 évre megújították.²⁷ Ez alapján, akárhogy számoljuk, a vállalat haszonbérlete negyvenöt évre jogszerűen biztosított volt. Igen ám, csak hogy a területet 1493 és 1494 közt birtokló Corvin János átruházta a birtokokat Thurzó Jánosra és fiára, Györgyre, majd egy év múlva az átruházást II. Ulászló király is megerősítette.²⁸ Ez tehát egy rendkívül összetett, külön vizsgálatra is érdemes jogi helyzetet teremtett, amely a későbbiek során a vállalat szembeli perben Besztercebánya város érvelésében is fontossá vált.²⁹

Mindenesetre ezt követően Thurzó Jánosnak bőven nyílt alkalma vízkerekkel hajtott találmányát a bányák víztelenítésére használni, csakúgy, mint a réz- és ezüst kinyerés technológiáját tökélyre fejleszteni – főleg az után, hogy a vállalat Körmöcbánya haszonbérletét is megszerezte. 1496-ban Jánost körmöci bányagróffá nevezték ki, két év múlva szerződést kötött a várossal a bányák víztelenítéséről, 1509-ben pedig fia, György megszerezte a körmöci kamaragrófi méltóságot is. Őt féltestvére, Thurzó Elek követte a tisztségben, így gyakorlatilag 1496 és 1522 között a közben a Fuggerekkel rokoni viszonyba is kerülő család irányította a körmöci bányáügyeket.³⁰ 1496 áprilisában, vagyis kevesebb, mint két évvel a magyarországi bányák haszonbérbe vétele után II. Ulászló király egy nagyon fontos privilégiumot adott a Fuggerek üzlettársainak, a Thurzóknak: engedélyezte számukra csurgatókohók létrehozását, valamint hogy bányáikból a csurgatott és nem csurgatott rezet is bárhol eladhassák, illetve felmentette őket a kitermelt ezüst kamarába szállítása alól.³¹ Ez azért lényeges, mert közvetlenül a fentebb említett országgyűlés előtt megkezdődött a vállalat ellen egy sikkasztási per, amelynek egyik fő vádpontja, hogy túl sok rezet és ezüstöt vittek ki az országból, így adóssai maradtak a kamarának. Ez lett Szerencsés Imre alkincstartó országgyűlésen elhangzott vádpontjai közül is a legjelentősebb. A privilégium visszavonásáról 1524-ig nincs

tudomásom.³² Ekkor ugyan II. Lajos megerősítette Besztercebánya várost régi jogaiban a vállalattal szemben, ám nem egészen két év múlva újabb tizenöt évre maga – vagyis őt képviselve Thurzó Elek tárnokmester – kötött haszonbérleti szerződést a Fuggerekkel.³³ Talán nem véletlen, hogy ez történt, ugyanis nem sokkal azelőtt 50 ezer forint kölcsönt vett fel a Fuggerektől a besztercebányai haszonbér terhére.

Császárcsinálók

Egy másik nagyon fontos és erősen rögzült elképzelés, amely még egy monográfia címét is inspirálta (*Kauf dir einen Kaiser – Vegyél magadnak egy császárt*),³⁴ hogy a Fuggerek és a császárok kapcsolata felhőtlen volt, a Fuggerek pedig pénzüikkel mindig elérték, amit akartak. Ehhez szorosan kapcsolódik az elgondolás, hogy a Habsburgokat is a Fuggerek ültették a magyarok nyakába, minthogy finanszírozták a Habsburg–Jagelló találkozót,³⁵ az újabb első bécsi kongresszusként értelmezett eseményt, ami aztán 1515 júliusában a kettős eljegyzéssel és békeszerződésekkel zárult. Nos, I. Miksa császárnak nem ment annyira könnyen a találkozó tető alá hozása, ugyanis mindent latba vetve hatalmas kölcsönt vett fel Jakob Fuggertől, hogy kellőképpen tudjon reprezentálni vendégei, II. Ulászló és I. Zsigmond lengyel királyok előtt. Meg is kapta a kért összeget, ám amikor pár hónappal később, októberben újra segítségre szorult, népmesei motívumokat sem nélkülöző jelentést kapott kézhez küldöttjeitől. Három napon át, minden reggel alázatosan Jakob Fugger elé járultak ugyan, de ő minden egyes alkalommal más és más indokokkal utasította vissza a császár hitelkérelmét. Volt, hogy panaszkodott, hogy nehezen megy az üzlet, aztán elmondta, hogy hány emberért felelős, majd pedig kijelentette, hogy kamatra sem ad kölcsönt, elsősorban mert istentelen dolog volna, ráadásul már így is tartozik neki a császár 300 ezer forinttal. Végül aztán minden ígélet és egyéb lehetőség felajánlása nélkül elbocsátotta őket.³⁶

Az uralkodókkal nem mindig felhőtlen viszony szemléltetését célzó példák sorába illik II. Lajos két, korántsem baráti hangvételű rendelkezése is, amelyeket a Thurzókkal szemben támasztott besztercebányai követelések hatására adott ki 1517-ben³⁷ és 1519-ben.³⁸

is tartalmazó tervezetét is. Hermann Zsuzsanna: Egy pénzügyi tervezet-től a Hármaskönyvig. Werbőczy és a parasztháború. *Századok*, 115 (1981) 1. sz. 108–151. 114.

²⁵ Kubinyi András: Zsidók a királyi kincstárban a középkori Magyarországon. In: 1100 éves együttélés: a magyar és magyarországi zsidóság a haza és a fejlődés szolgálatában (Szerk. Püspöki Nagy Péter.) Bp., 2001. 101–106. 103. ²⁶ DF 248708.

²⁷ A budai káptalan tanúsítványa a hosszabbításról: DF 268791.

²⁸ DL 20219. (Wenzel G.: A Fuggerek jelentősége. 1–2. sz.)

²⁹ A per során Besztercebánya panaszaihoz csatolt mellékletek: DF 268791.

³⁰ Dr. Izsó István: Szemelvények a középkori montanisztika magyarországi történetének írott forrásaiból. 54–61. 59. Rudabánya, 2006. 68–70.

³¹ DL 20403. (Wenzel G.: A Fuggerek jelentősége i. m. 6. sz. – a szöveget nem közli, az adatot is csupán Franz Anton Schmidt 1834-es bányatörtvényeket összegző munkájára hivatkozva.)

³² Dr. Izsó I: Szemelvények i. m. 59.

³³ DF 276275. (Wenzel G.: A Fuggerek jelentősége i. m. 32. sz. a szöveget nem közli, az adatot is Hatvani Mihály Brüsseli Okmánytár I. köt. 27. 1. alapján. Magyar Történelmi Okmánytár a brüsszeli országos levéltárból és a burgundi könyvtárból. I–IV. Pest 1857–1859. A továbbiakban: Hatvani 1857–1859.)

³⁴ Günther Ogger: Kauf dir einen Kaiser. Die Geschichte der Fugger. Zürich, 1978.

³⁵ A találkozóról részletesen ld. Das Wiener Fürstentreffen von 1515. Beiträge zur Geschichte der Habsburgisch-Jagiellonischen Doppelvermählung. (Hrsg. Bogusław Dybaś–István Tringli.) Bp., 2019.

³⁶ Innsbruck, Statthaltereiearchiv Maximiliana XII, No. 40. Közli: Max Jansen: Jakob Fugger der Reiche: Studien und Quellen. I. kötet. Berlin, 19 okt. 387–391.

³⁷ DF 268791. (Wenzel G.: A Fuggerek jelentősége i. m. 17. sz.)

³⁸ DL 24787. (Wenzel G.: A Fuggerek jelentősége i. m. 18. sz.)

A mohácsi csatavesztés, a sikkasztási per lezárulta, a *nova moneta*-val kapcsolatos vádak, és a Besztercebányával zajló első per okozta feszültség elülése után megváltozott a Fuggerekkel szembeni hangulat – talán elsősorban azért, mert az uralkodók gazdasági stabilitást akartak elérni, így támogatták a Fuggereket bányaművelési jogaik gyakorlásában. Ám ők egyre kevésbé voltak motiváltak. Érdekes és talán a fentiek ismeretében érthető is, hogy Jakob Fugger már 1525-ben azt írta Georg Hegel nevű krakkói faktorának, hogy Magyarország egyre veszélyesebb és hogy úgy döntöttek, hátra hagyják az aranybányákat. Az ezüsttel is ez fog történni, nincs más választásuk.³⁹ Ráadásul 1526 augusztusában a besztercebányai vájárok felégették szinte az egész várost. A templomba menekült városi előjáróságot fenyegették, a bányákat pedig el akarták árasztani vízzel.⁴⁰

A botrányok lecsengése és a mohácsi csatavesztés után I. Ferdinánd és I. János folyamatosan pénzzavarban voltak és a Fuggereknek is rendezniük kellett soraikat. 1529 szeptemberében egyik összeírásukban az is szerepel, hogy I. Ferdinánd már összesen 206 741 forinttal tartozott nekik.⁴¹ Még március végén kétévi besztercebányai haszonbért előlegeztek meg neki, összesen 33 333 forintot,⁴² és jöllehet az uralkodó júniusban kiállított egy kötelezvényt,⁴³ amelyben biztosította a Fuggereket és a Thurzókat, hogy nagy összegű tartozását az erdélyi sóbányák jövedelmeiből megfizeti majd, mint láthatuk ez szeptemberig biztosan nem történt meg.

Teljesen érthető, hogy a Fuggereknek egyre kevesebb kedvük volt itt üzletelni,⁴⁴ csakúgy, mint az uralkodóknak kölcsönöket adni, ráadásul I. János első sorban a bányavárosok, nem pedig a Fuggerek szimpátiáját igyekezett elnyerni. Kiadott ugyan egy parancslevelet,⁴⁵ amelyben utasítást adott Besztercebányának, hogy a Fuggereket szabadságaikban ne korlátozzák, de ennek a gyakorlatban nem sok következménye volt, főleg, hogy másfél évvel később már a város érdekeit védte velük szemben.⁴⁶

I. Ferdinánd hatalmas összegű tartozásának kifizetéséről nincs nyom, de három évvel később azt látjuk, hogy Anton Fugger követelte a királynak adott személyes kölcsön törlesztését, és hogy az uralkodó utasította a kamarát a neki járó 542 forint számla ellenében, a tized terhére történő kifizetésére.⁴⁷

Érdekes epizód, a hivatali fegyelmeztség szép példája, hogy bár nagy összeggel tartozott nekik, I. Ferdinánd nem hunyt szemet egy-egy elszámolási hiba felett, így amikor 1534-ben a kassai és nagyszombati harmincadosok jelentése szerint hibásak

voltak a Fuggerek elszámolásai, az uralkodó utasítást adott a kamarának, hogy lépjenek kapcsolatba az érintettekkel.⁴⁸ Ezt követően tárgyalásokat folytatott a Fuggerekkel a besztercebányai rézvállalatról, majd végül 1541-ben aláírták az utolsó, öt évre szóló haszonbérszerződést. Innentől kezdve folyamatos nehézségek merültek fel, jöllehet I. Ferdinánd felmentette őket a kamarahaszna fizetése alól, amennyiben Körmöcbányán pénzt veretnek. Besztercebánya mindez ellen fellebbezett, Mária özvegy királyné kérte saját jogainak védelmét,⁴⁹ majd még a Fugger-bérleti szerződés lejártá előtt I. Ferdinánd Besztercebánya várost szabad bányaművelési joggal ruházta fel, és 1542-ben ünnepélyes priviliégiummal is megerősítette a város jogait.⁵⁰ Jól látható, hogy mennyire zavaros az utolsó bérleti ciklus is.

Mária özvegy királyné 1522 és 1548 között kulcsszerepet játszott – ha olykor csak a háttérből is – az események alakulásában, ugyanis 1522-től a zólyomi ispánság és a körmöci kamara egyaránt királynéi birtokok voltak, vagyis akik ezeket bérelték, azok – ha közvetve is, de tőle bérelték. Fivére, I. Ferdinánd 1537-ben meg is próbálta lebeszélni arról, hogy bányáit a Fuggereknek bérbé adja.⁵¹ 1548-ban a felek hosszas előkészítése és V. Károly császár hathatós közbenjárása eredményeképpen egyezség jött létre közte és I. Ferdinánd között. E szerint Mária összes magyarországi és ausztriai birtokáról lemondott fivére javára és minden követelését visszavonta vele szemben. Cserébe 15 ezer rajnai forintot és évi 34 ezer magyar forintnyi életjáradékot kapott, valamint joga volt 200 ezer magyar forintról végrendeletileg rendelkezni.⁵²

Tévednénk, ha azt állítanánk, hogy a bérleti szerződés lejártát követően csupán 2000 forintot követelő Fuggerek hazai „kivonulása” a bányauzletből nem volt kellőképpen előkészítve.⁵³ 1542-ben egyszerre kapnak adómentességet, személyes katonáskodás alóli felmentést,⁵⁴ majd mindez 1551-ben kiegészült azzal, hogy távollétükben képviselőjük, a vöröskői várnagy is képviselhette őket peres ügyekben, vagyis esküt is tehetett helyettük.⁵⁵

Hiába készültek azonban a besztercebányai leltár átadása és a végelszámolás után⁵⁶ az egyszerű magyar birtokos létre, 1549 júliusában elindult a körmöcbányai per Anton Fugger ellen. I. Ferdinánd kemény hangvételű levélben utasította a Magyar Kamarát a Liptó megyében lefoglalt, csempészett arany ügyének kivizsgálására és az elmaradt jelentések pótlására.⁵⁷

³⁹ Wenzel G.: A Fuggerek jelentősége i. m. 31. sz.

⁴⁰ DL 24320.

⁴¹ MNL OL E 148 (Magyar Kamara Archivuma, Neo-regestrata acta) - a. - Fasc. 680. - No. 35. (Wenzel G.: A Fuggerek jelentősége i. m. 38. sz.)

⁴² Wenzel G.: A Fuggerek jelentősége i. m. 35–36. sz.

⁴³ Uo. 37. sz.

⁴⁴ Másol a negyvenes évektől kezdődő sikereikről magyarul ld.: *Tózsá-Rigó Attila*: Kapitalista vállalkozói társaságok a késő középkorban és a kora újkor első felében. (Különös tekintettel a délnémet kereskedelmi tőke működési mechanizmusára). *Történelmi Szemle*, 55 (2013) 1. sz. 23–54. 25.

⁴⁵ Wenzel G.: A Fuggerek jelentősége i. m. 39. sz.

⁴⁶ Uo. 40. sz.

⁴⁷ MNL OL E 21 (Magyar Kamarai Levéltár, Benignae resolutiones) - 1531. nov. 21. - c

⁴⁸ MNL OL E 21 - 1534. márc. 31.

⁴⁹ Wenzel G.: A Fuggerek jelentősége i. m. 45–50. sz. illetve MNL OL A 57 - 6. kötet - 332–334. oldal. No. 134.

⁵⁰ MNL OL A 57 - 2. kötet - 91–92. old. No. 105.

⁵¹ Hatvani 1857–1859 I. köt. 149. sz.

⁵² Gernot Heiß: Politik und Ratgeber der Königin Maria von Ungarn in den Jahren 1521–1531. *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 82 (1974) 1–2. sz. 119–180. 180. 113. lj.

⁵³ A bányák további sorsáról ld. *Tózsá-Rigó Attila*: A „dunai útvonal” kereskedelmében részt vevő augsburgiak társadalmi háttere és keleti irányú kapcsolatrendszer. *Fons*, 16 (2009) 2. sz. 191–247. 200., 221. 242.

⁵⁴ Wenzel G.: A Fuggerek jelentősége i. m. 55. és 55. sz.

⁵⁵ MNL OL A 57 - 2. kötet - 427–428. old. No. 556.

⁵⁶ Révay Ferenc nádori helytartó tanúsítványát, az 1546 decemberében előtte megjelent besztercebányai tisztviselők korábbi bérleti szerződések tartalmát is érintő tanúvallomásairól ld. MNL OL E 148 - a. - Fasc. 304 - No. 24/3.

⁵⁷ MNL OL E 21 - 1549. júl. 18.

A kamara nem kapkodta el a parancs végrehajtását, így 1550 áprilisában újabb felszólítást kapott,⁵⁸ sőt májusban a vizsgálat már nem csak az arany, hanem a mészkivitelére is kiterjedt.⁵⁹ Az ügy nem haladt előre, amit az utolsó, eddig feltárt irat – az uralkodó újabb, ezúttal perhalasztást elrendelő parancslevele a kamarához – 1550 decemberéből is jól alátámaszt. ⁶⁰

Várurak

A Fuggerek újonnan megszerzett magyarországi birtokai mind könnyen megtehető távolságra voltak Besztercebánya, Pozsony, Nagyszombat és Bécs városaitól. Váraik sorának gyarapítását Vöröskő megvásárlásával kezdték az indigenátus megszerzésének évében, 1535-ben, amikor Thurzó Elek 105 041 forintért⁶¹ eladta nekik azt. Ő maga egyébként 1523. augusztus 21-én Mária királynétól kapta adományként.⁶² A Fugger testvéreket valamiért csak tizenhat évvel később kezdték el érdekelni a Vöröskő várát érintő, korábban a Szentgyörgyi és Bazini grófok által élvezett kiváltságok, leglábbis eddig nem találtunk másikat, uralkodóhoz benyújtott folyamodványt e tárgyban.⁶³ Vöröskő után Bajmóc megszerzése következett 1537-ben. 20 ezer forintot fizettek érte, ugyancsak Thurzó Eleknek.⁶⁴

Detrekő várát 1552-ben szerezték meg. A teljes történethez tudnunk kell, hogy Borostyánkő és Detrekő zálog címén került néhai Niklas zu Salmtól Serédy Gáspárhoz, aki időközben elhunyt, így a várak Serédy György kezére jutottak. Ezek visszaváltására vett fel Niklas zu Salm fia, Eck zu Salm nagy összeget⁶⁵ forintot Anton és Jakob Fuggertől, és az uralkodó is adott neki és fivérenek 5000 forintot segítségképpen. A felvett összegért cserébe kiváltották Detrekőt és Borostyánkőt Serédytől, majd végül – mivel a teljes kölcsönt nem tudták visszafizetni – előbbi újra elzálogosították a Fuggereknek.⁶⁶ Az ügy lezárultakor I. Ferdinánd megparancsolta a Magyar Kamarának, hogy vegye birtokba és adja át Borostyánkő várát az új tulajdonosnak, Eck zu Salmnak, Detrekő várát pedig a Salm és a Fuggerek között létrejött megállapodás értelmében utóbbiak képviselőinek.⁶⁷ Egy korábbi külön utasításban pedig még arról is rendelkezett, hogy a várhoz tartozó alattvalók tegyék le a hűségesküt új uruknak.⁶⁸ A Fuggerek felújításokat, építési munkákat hajtottak végre a várban, ehhez az uralkodótól is kértek és kaptak is támogatást.⁶⁹

⁵⁸ MNL OL E 21 - 1550. ápr. 24.

⁵⁹ MNL OL E 21 - 1550. máj. 19. - a

⁶⁰ MNL OL E 21 - 1550. dec. 31. További vonatkozó iratok: MNL OL E 21 - 1550. máj. 19., E 21 - 1550. nov. 4.

⁶¹ *Jedlicska Pál*: Kalászat a vöröskői levéltárból. *Századok*, 3 (1869) 7. sz. 447–465. 453. Jedlicska Pál szerint a Thurzók nem tudtak visszafizetni egy kölcsönt a Fuggereknek, ezért a tartozás elengedésének fejében adták át/ el nekik a várát.

⁶² DF 254593.

⁶³ MNL OL E 21 - 1551. jún. 27. - c

⁶⁴ MNL OL E 148 - a. - Fasc. 417. - No. 28.

⁶⁵ 27 187, 5 forintot.

⁶⁶ MNL OL E 148 - a. - Fasc. 333. - No. 6.

⁶⁷ MNL OL E 21 - 1552. máj. 12. - a.

⁶⁸ MNL OL E 21 - 1552. márc. 28.

⁶⁹ MNL OL E 21 - 1559. jan. 27., E 21 - 1559. jan. 27. - a., E 21 - 1561. okt. 6.

Annak, akinek zálogosítás útján szerzett várai vannak, fel kellett készülnie a határvitákra. Az eddig feltárt iratok közül majd fél tucat kapcsolódik közvetlenül a Vöröskő és Detrekő közti, évekig húzódozó határvitához.⁷⁰ A Fuggerek természetesen nem saját magukkal torzszalkodtak két szomszédos várak határai miatt, hanem előbb egy Johann Khreiko nevű íjással, testőrrel, aki kérte,⁷¹ hogy a Szentgyörgyi és Bazini Farkas által apjának adományozott, I. Ferdinánd által megerősített⁷², a vereskői uradalomhoz tartozó széleskúti kúriát a Fuggerektől vegyék vissza számára, hiszen ők maguk is vállalták, hogy meghagyták jogaiban.⁷³ Folyamodványához mellékelte az esztergomi káptalan birtokba iktatásáról szóló tanúsítványát is.⁷⁴ A Fuggerek másik peres ügye és határvitája Johannes Perggerrel zajlott, aki annak idején királyi adományként kapta meg Csesztét, amelyet állítása szerint a Fuggerek hivatalosai 1569-ben feldúltak, +ó pedig tulajdonjoga megerősítése és a kamara közbenjárása iránt folyamodott,⁷⁵ és kérése pár hónap múlva meghallgatásra lelt. I. Miksa ugyanis megparancsolta a Magyar Kamarának, hogy biztosítsák, hogy Johannes Perger továbbra is háborítatlanul birtokolhassa a királyi adományként elnyert nemesi kúriát.⁷⁶

Az eddig feltárt források tanúsága szerint a Fuggerek nemcsak az említett három vár kapcsán voltak érintettek, hanem részt vettek Szomolya,⁷⁷ Makovica,⁷⁸ és Bolondóc,⁷⁹ várak pereiben is. A fentiekből láthattuk, hogy olykor nagyobb összegű kölcsönöket biztosítottak főurak, uralkodók számára, de ebből az időszakból több, kisebb összegű kölcsönről is tudunk.⁸⁰ Mindezen tevékenységek mellett meg kell említenünk, hogy mivel jól követték az üzleti trendeket, a bányáipar után egy teljesen új ágazatban is képviseltették magukat: nagy sikereket értek el a marhakereskedelemben.⁸¹

A Fuggerek szolgálatában

Milyen lehetett a hatalmas üzletet vivő, professzionális Fuggerek alkalmazásában állni? Minden bizonnyal nem volt veszélytelen, elég, ha csak a budai faktorok 1525-ös bebörtönzésére, Besztercebánya felégetésére, vagy az imént említett csesztei dúlásokra gondolunk. Ugyanakkor nagyon felelősen gondoskodtak alkalmazottaikról. Egyikük, a Besztercebányán dolgozó Hans Metzler munkaszerződése szerencsére ránk maradt.⁸² Ebben azt olvashatjuk, hogy esküt kellett tennie, hogy megbízói üzleti titkait megtartja nemcsak addig, amíg

⁷⁰ MNL OL E 21 - 1560. jan. 23., E 21 - 1562. máj. 12., E 21 - 1562. jún. 23., E 21 - 1562. júl. 12., E 148 - a. - Fasc. 215. - No. 18.

⁷¹ MNL OL E 21 - 1566. dec.14/1.

⁷² MNL OL E 21 - 1566. dec.14/2.

⁷³ MNL OL A 57 - 2. kötet - 276 - 277. old. - No. 337–338.

⁷⁴ MNL OL E 21 - 1566. dec.14/3.

⁷⁵ MNL OL E 21 - 1569. febr. 28/1.

⁷⁶ MNL OL E 21 - 1569. júl. 1. - b

⁷⁷ MNL OL E 21 - 1570. máj. 9.

⁷⁸ MNL OL A Balassa család által lajstromozott iratok (P 11) - VII. - 1. - No. 14.

⁷⁹ MNL OL E 21 - 1569. jún. 27. - e/1.

⁸⁰ MNL OL E 148 - a. - Fasc. 340. - No. 3., E 148 - a. - Fasc. 340. - No. 9.,

⁸¹ *Bakonyi Zsuzsanna*: Nagyszombat város követei az 1567. évi pozsonyi országgyűlésen. *Fons*, 22 (2015) 4. sz. 429–448. 444–445.

⁸² *M. Jansen*: Jakob Fugger i. m. 378–381.

alkalmazásukban áll, hanem örökre, valamint hogy sem egyedül, sem társakkal nem fog munkaviszonya megszűnése után rézkereskedelmi vállalkozásba kezdeni. Ellátását és lakhatását maga és családja számára biztosították, személyzettel együtt: pék, sörfőző, kocsis, szobalány, szakácsnő járt neki. A személyzet bérét és ruházkodását szintén a Fuggerek fizették.

A faktoroknak számos üzleti elfoglaltságuk mellett azért jutott idejük egyéb tevékenységre is. Hans Dernschwamról például egészen biztosan tudjuk, hogy rendkívül művelt volt és jelentős könyvtárral rendelkezett, amelynek nagy részét 1546 után előbb Csesztén tartotta, majd becsesebb darabjait Murányban helyezte el.⁸³ A Fugger–Thurzó vállalat alkalmazottainak tevékenységét, kapcsolatrendszerét mindenképp érdemes és fontos volna kutatni.⁸⁴

Összegzés, de nem lezárás

Ahogy a tanulmány bevezető részében előre bocsátottam, nem törekedtem teljességre, csupán a feltárt forrásokat

akartam bemutatni. Ezekből látszik, hogy a Fuggerek bányaművelést követő hazai tevékenységét is fontos kutatni és hogy eddig várudadalmakkal kapcsolatos érdekeltségeik jelentik a legforrásgazdagabb kérdéskört.⁸⁵

A hazai kutatásban a Fuggerek ábrázolásában csak nagyon ritkán kap teret európai kultúrában és kommunikációban betöltött szerepük és szociális, karitatív tevékenységük. Talán ezeket is érdemes volna behozni a hazai elemzésbe.

Biztos vagyok benne, hogy a jelenleg zajló hazai forrásfeltárással a kép még élesebb lesz, ahogy abban is, hogy a hungarika-feltárások során fontos volna ezt a családot is napirenden tartani.

A Fuggerek társadalmi pozíciójukat – és főleg utólagos megítélésüket – tekintve különleges helyet foglaltak el: egyes vélekedések szerint nem illeszkedtek sem a városok rendszerébe, sem pedig a nemesi társadalomba.⁸⁶ Ennek mélyebb vizsgálatára írásom eredeti célkitűzései miatt most nem nyílt módomban, ám a Fuggerek és a zsidók késő középkori megítélésének összevetése mindenképpen további kutatási terveim között szerepel.

⁸³ *Kecskeméti Gábor*: Egy alig ismert 16. századi humanista: a körmöcbányai Paulus Rosa. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 111 (2007) 6. sz. 639–664. 650. 42. lj.

⁸⁴ Kubinyi András munkájának mintáját követve lenne talán a legcélszerűbb ezt a kutatást elvégezni. Vö. 11. lj.!

⁸⁵ Nemes Gábor is gazdagította forrásbázisunkat VII. Kelemen Fuggerekhez szóló, 1525. évi brevével. *Nemes Gábor*: *Brevia Clementia*. VII. Kelemen pápa magyar vonatkozású brevői (1523–1526). Bp. – Győr – Róma. 2015. 68–71. sz.

⁸⁶ A „köztesség” kritikájáról ld. *Olaf Mörke*: Die Fugger im 16. Jahrhundert. Städtische Elite oder Sonderstruktur? Ein Diskussionsbeitrag. In: *Archiv für Reformationsgeschichte – Archive for Reformation History*, 74 (1983) 141–162. 153–157.